

The Representation of the Building Elements of Sub-worlds Based on Cognitive Poetics Approach: A Case Study of Blind Owl

Behnaz Vahabian¹Masoud Dehghan², Ebrahim Badakhshan*³

Received: 12/01/2020

Accepted: 06/12/2021

* Corresponding Author's E-mail:
ebadakhshan@uok.ac.ir

Abstract

The purpose of the present study is to investigate the sub-worlds in Werth's Text Worlds Theory (1999) based on Cognitive Poetics Approach. Upon analysis, the authors showed that up to what extent the writer of *Blind owl* has used the sub-worlds including deictic, attitudinal, and epistemic. The methodological nature of this qualitative research is descriptive-analytic. It should be noted that all the clauses have been examined. But due to the limitation of the paper volume, in only 20 clauses of this story, the three sub-worlds have been analyzed as one of the semantic layers in Werth's Text Worlds Theory. The authors sought to illustrate the representation of the three sub-worlds in *Blind owl* and the way the writer has used these three layers in the story. The findings indicated that the epistemic sub-world has been used significantly more than other two sub-worlds, i.e. deictic and attitudinal. Also, the results showed that most of the

1. PhD. in Linguistics, Faculty of Humanities, Islamic Azad University, Kermanshah Branch.
<https://orcid.org/0000-0001-8071-4713>

2. Assistant professor, Department of English and Linguistics, Faculty of Language and Literature, University of Kurdistan.
<https://orcid.org/0000-0001-7925-7770>

3. Associate Professor, Department of English and Linguistics, Faculty of Language and Literature, University of Kurdistan.
<https://orcid.org/0000-0001-6874-743x>

clauses are narrative and discursive, and the epistemic sub-world has been reflected widely in this story.

Keywords: Text Worlds Theory, sub-worlds, deictic, attitudinal, epistemic, Blind Owl

Extended Abstract

The Aim of Research: The purpose of the present study is to investigate the sub-worlds in Werth's Text Worlds Theory (1999) based on Cognitive Poetics Approach. With this investigation, the authors showed that up to what extent the writer of *Blind owl* has used the sub-worlds including deictic, attitudinal, and epistemic. The present study seeks to show that any text based on Text Worlds Theory in the cognitive poetics approach can be examined in the form of three layers of text world, discourse world and sub-worlds which the authors have tried to explore the three layers of the semantic layer of sub-worlds including, deictic, attitudinal, and epistemic in the story of *Blind owl*. In this regard, we try to use the theory of cognitive poetics to achieve a correct reading of these texts that is far from any personal interpretations. It is worth noting that showing different semantic layers and understanding them correctly is possible only by applying this theory.

Methodology: The methodological nature of this qualitative research has been descriptive-analytical. The authors collected data by reading and analyzing the text of the story of "Blind Owl" by Sadegh Hedayat. In reviewing the clauses of this story, due to the limited volume of the article, the authors considered 20 clauses of the story from the perspective of the three layers of the sub-worlds as one of the semantic layers in the theory of text worlds in the cognitive approach from the perspective of Werth (1999).

Theoretical Framework: The theoretical framework of this research is informed by the approach of cognitive poetics in linguistics and

مركز تحقيقات زبان و ادبيات فارسي

Quarterly Literary criticism

E-ISSN: 2538-2179

Vol. 14, No. 55

Autumn 2021

Research Article

Werth's Text World Theory (1999). What makes this theory unique is its comprehensive application of cognitive principles in analysis. Text worlds Theory is a discourse framework, in the sense that its attention is not only focused on a particular text, but also on the contextual context and its surroundings that influence its production and acceptance. The purpose of this theory is to provide a framework for studying discourse in which situational, social, historical and psychological factors are involved and play an important role in language cognition (Gavins, 2007). Werth's book was published after his death by Short in 1999 titled *Text Worlds: Representation of Conceptual Space in Discourse*, that includes Werth's full account of this theory. According to Johnson (1987), the cognitive approach shows that language is a product that is not produced from a separate structural system in the mind, but from cognitive processes that enable the human mind to make perceptions of experiences which linguists call them embodied cognition (Freeman, 2000, p. 281). Also, Stockwel (2002) states a broader concept of cognitive poetics and introduces all approaches that provide a framework for describing literary texts based on the tools of cognitive science, with the label of cognitive poetics. Text worlds are mental structures that form conceptual representations of certain aspects of reality. Werth's model is based on the distinction between two prominent functions of language: the informative function and modal function. Werth considers the informative function as what is often called the propositional meaning.

Conclusion: In this study, we have examined and evaluated the story of *Blind Owl*, by Sadegh Hedayat, based on the theory of Text Worlds in the cognitive poetics approach, and it has been determined how the writer of the story has acted in order to understand the reader. It is worth noting that the three sub-worlds of deictic, attitudinal and epistemic, represent an important part of the construction and

مرکز تحقیقات زبان و ادبیات فارسی

Quarterly Literary criticism

E-ISSN: 2538-2179

Vol. 14, No. 55

Autumn 2021

Research Article

formation of the worlds of the story text. In order to fully understand the text, one must describe and analyze a part of it in order to determine the idea of the text through the text itself, and not through utterances that are formed outside the text. The theory of text worlds based on the approach of cognitive poetics opens a new path in literary criticism, the discovery of how the mind works, the relationships between time, and anything else that helps to build the reader's mental representation. Hence, this approach is a bridge between literary studies and the field of cognitive linguistics. To answer the first question, it should be said that Sadegh Hedayat has used more narrative and discursive text in this story. Regarding the second question, it must be acknowledged that although the three sub-worlds of deictic, attitudinal and epistemic are observed in the Blind Owl, but the sub-world of epistemic plays a decisive role through conditional sentences, frequency adverbs, cognitive metaphors and repetition. The findings indicated that three sub-worlds including 29.63% deictic, 33.33% attitudinal and 37.04% epistemic, have been used in the story of Blind Owl. The results also showed that the epistemic sub-world has the highest usage and the deictic sub-world has the lowest usage in this story.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

مقاله پژوهشی

DOR: 20.1001.1.20080360.1400.14.55.3.8

بازنمایی عناصر سازنده جهان‌های زیرشمول در داستان براساس رویکرد

شعرشناسی شناختی: مطالعه موردی بوف کور

بهناز وهابیان^۱، مسعود دهقان^۲، ابراهیم بدخشان^{۳*}

(دریافت: ۱۳۹۸/۱۰/۲۲ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۹/۱۵)

چکیده

بازنمایی جهان‌های زیرشمول در انگاره جهان‌های متن موردنظر ورث (1999) براساس رویکرد شعرشناسی شناختی، هدف اساسی پژوهش حاضر بوده است. نگارندگان در نوشتار پیش‌رو، با بررسی داستان بوف کور براساس جهان‌های زیرشمول نشان دادند که نویسنده داستان به چه میزان از عناصر سازنده جهان‌های زیرشمول شامل اشاره‌ای، نگرشی و معرفت‌شناختی استفاده کرده است. ماهیت روش‌شناسی این پژوهش کیفی، توصیفی - تحلیلی بوده و داده‌ها از داستان بوف کور انتخاب شده‌اند. گفتنی است که تمامی بندهای موجود در این داستان موردبررسی قرار گرفته‌اند، اما به دلیل محدودیت در حجم مقاله، صرفاً در بیست

۱. دانش‌آموخته دکتری زبان‌شناسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه آزاد واحد کرمانشاه، کرمانشاه، ایران.

<https://orcid.org/0000-0001-8071-4713>

۲. استادیار گروه زبان و ادبیات انگلیسی و زبان‌شناسی، دانشکده زبان و ادبیات، دانشگاه کردستان، سنندج، ایران.

<https://orcid.org/0000-0001-7925-7770>

۳. دانشیار گروه زبان و ادبیات انگلیسی و زبان‌شناسی، دانشکده زبان و ادبیات، دانشگاه کردستان، سنندج، ایران (نویسنده مسئول).

<https://orcid.org/0000-0001-6874-743x>

* ebadakhshan@uok.ac.ir

بند از داستان مذکور، لایه‌های سه‌گانه جهان‌های زیرشمول، به‌منابۀ یکی از لایه‌های معنایی در انگارۀ جهان‌های متن در رویکرد شناختی تحلیل شده‌اند. نگارندگان در صددند تا نشان دهند که بازنمایی جهان‌های زیرشمول سه‌گانه در داستان بوف‌کور چگونه بوده و اینکه نویسنده چگونه از این لایه‌ها در داستان استفاده کرده است. یافته‌ها حاکی از آن است که داستان بوف‌کور به وجه معرفت‌شناختی، به مراتب بیشتر از دیگر وجوه جهان‌های زیرشمول اشاره‌ای و نگرشی توجه داشته است. همچنین، نتایج نشان داد که اکثر بندها روایی و گفتمانی بوده و جهان زیرشمول معرفت‌شناختی در این داستان بازتاب گسترده‌ای داشته است.

واژه‌های کلیدی: انگارۀ جهان‌های متن، جهان‌های زیرشمول، اشاره‌ای، نگرشی،

معرفت‌شناختی، بوف‌کور.

۱. مقدمه

پژوهش حاضر قصد دارد تا نشان دهد که هر متنی در چارچوب انگارۀ جهان‌های متن در رویکرد شعرشناسی شناختی^۱ می‌تواند در قالب سه لایۀ جهان متن^۲، جهان گفتمان^۳ و جهان‌های زیرشمول^۴ بررسی و ارزیابی شود که نگارندگان در این نوشتار صرفاً به بررسی لایه‌های سه‌گانه جهان‌های زیرشمول اشاره‌ای^۵، نگرشی^۶ و معرفت‌شناختی^۷ در داستان بوف‌کور پرداخته‌اند. انگارۀ جهان‌های متن^۸ نظریه‌ای شناختی است که از سوی ورث^۹ در دهه‌های ۱۹۸۰ و ۱۹۹۰ میلادی در مجموعه‌ای از آثار معرفی شد و در نهایت در پژوهشی با عنوان *جهان‌های متن: بازنمود فضای مفهومی در گفتمان* (1999) پس از درگذشت وی منتشر شد. بعدها استاک‌ول^{۱۰} (2002) و گاوینز^{۱۱} (2007) نیز به معرفی آن پرداختند. براساس این نظریه، انسان‌ها وقتی با یکدیگر ارتباط برقرار می‌کنند، صحنه، فضا و جهان را در ذهن خود به‌تصویر می‌کشند (Obregon et al., 2009). به نظر استاک‌ول، جهان متن رویدادی زبانی است که شامل دست‌کم دو مشارک است و همچنین بازنمایی حاوی متنیت^{۱۲} و رای ترکیب متن و بافت است

(Stockwell, 2002). نظریه نقد ادبی به دلیل محدودیت‌هایی قادر به اتصال جهان متن ادبی به جهان خواننده و بررسی همه زوایای یک متن داستانی نیست، بدین منظور نیاز به نظریه‌ای است که هم از دیدگاه علمی زبان‌شناختی و هم از دیدگاه خلاقیت ادبی بتواند وارد فضای متن شود که نظریه جهان‌های متن در شعرشناسی شناختی این امکان را ایجاد می‌کند. همچنین، علاوه بر متن و بافت به مطالعه ذهنیت تولیدکننده و دریافت‌کننده نیاز داریم، زیرا متن محل برخورد بافت و قوای شناختی نویسنده و خواننده است. فرض اصلی در انگاره جهان‌های متن این است که انسان گفتمان را از طریق بازنمودهای ذهنی پردازش و درک می‌کند (Werth, 1999). انگاره جهان‌های متن ابزارهای تحلیلی ضروری را برای مطالعه نظام‌مند این بازنمودهای ذهنی، که همان جهان‌های متن هستند، ارائه می‌دهد. این نظریه دارای چهارچوبی گفتمانی است به این معنا که دغدغه آن فقط چگونگی ساخت متن نیست، بلکه چگونگی تأثیر بافت به لحاظ تولیدی و دریافتی بر متنی است که آن را احاطه کرده است (Gavins, 2007). این انگاره پیچیدگی گفتمان را به کمک شیوه‌ای نظام‌مند، با تقسیم گفتمان به سه لایه درهم پیوسته جهان متن، جهان گفتمان و جهان زیرشمول تحلیل می‌کند که هر کدام بخشی از روایت داستانی را شکل می‌دهند (ibid). همچنین، فریمن معتقد است که یکی از ویژگی‌های تعیین‌کننده ادبیات توانایی آن برای ایجاد معناها و تفسیرهای چندگانه است (Freeman, 2000: 253) که نقد ادبی می‌تواند چنین خوانش‌هایی را تولید کند، ولی فاقد نظریه‌ای مناسب برای ادبیات است. زیرا خوانش متون باید به واسطه جایگاهی نظری شکل بگیرد. درحالی‌که شعرشناسی شناختی امکان خوانش‌های چندگانه را براساس پایگاهی علمی و به دور از سلیقه‌های شخصی فراهم می‌کند، شعرشناسی شناختی با تکیه بر شناخت بدنمند^{۱۳} و مفهوم‌سازی‌های ذهن می‌تواند یک

دیدگاه تلفیقی (متن محور، خواننده محور) با چهارچوب نظری مناسب به شمار آید و مبنای مناسبی برای نظریه ادبی تلقی شود. در این چهارچوب، متون ادبی محصول درک ذهن هستند و تفسیرهایی که از متون ادبی صورت می‌گیرد، خود از دیگر محصولات درک ذهن به شمار می‌روند (Freeman, 2000). در نتیجه، این رویکرد شناختی می‌تواند ابزاری قدرتمند برای وضوح بخشیدن به فرایندهای استدلالی انسان و روشن کردن ساخت و مفهوم متون ادبی ارائه دهد. با اشاره به اینکه مهم‌ترین هدف شعرشناسی شناختی این است که روشی برای تحلیل تأثیری که متن بر مخاطب می‌گذارد ارائه دهد، در نوشتار حاضر به بررسی این موضوع می‌پردازیم که چگونه می‌توان تأثیر متن بر خواننده را تحلیل کرد. هدفی که تا چند دهه قبل چنان دور از دسترس به نظر می‌رسید که جایی برای طرح آن در گفتمان علمی وجود نداشت. با این طرح زمینه در پژوهش حاضر، به دنبال تحلیل و بررسی داستان بوف کور با ارجاع به انگاره جهان‌های متن خواهیم بود. بنابراین به باور ورث (1999)، متن رویدادی پویا محسوب می‌شود که نویسنده و خواننده در آن فعالانه به مذاکره مشغول‌اند، مذاکره‌ای که ماهیت و نتیجه گفتمان در حال گسترش را نشان می‌دهد. از این رو، این پژوهش قصد دارد تا به تحلیل داستان بوف کور با توجه به لایه‌های مختلف جهان‌های متن با عنوان جهان‌های زیرشمول بپردازد. همچنین، به باور ورث (1999) یکی از نقاط تلاقی مهم میان زبان‌شناسی و ادبیات در رویکرد شعرشناسی شناختی تجلی یافته و یکی از مهم‌ترین نظریه‌هایی که در این رویکرد ارائه شده است، انگاره جهان‌های متن نام دارد. برای ارائه شرحی علمی از ادبیات، هر اثر داستانی دارای دو نقطه کانونی است. نقطه کانونی اول، لایه عینی و مادی آن است، و نقطه کانونی دوم در خوانش یک اثر داستانی، مشارکت خودآگاه خواننده است که شامل دانش، تجربه، حافظه و احساس او

است که به خوانش یک اثر داده می‌شود. در سنت تحلیل‌های زبان‌شناختی، بیشتر بر نقطه کانونی اول تکیه می‌شد و در رویکردهای جدید سبک‌شناختی به جنبه‌های خوانشی و پویای ادبیات. این درحالی است که شعرشناسی شناختی از هر دو نقطه کانونی برای ارائه تحلیل ادبی استفاده می‌کند و انگاره جهان‌های متن یکی از شاخه‌های این رویکرد است که از سه لایه برخوردار است: جهان گفتمان، جهان متن و جهان زیرشمول. بررسی نوع باورها و جهان‌های زیرشمول اشاره‌ای، نگرشی و معرفت‌شناختی داستان بوف کور، اثری از صادق هدایت، براساس انگاره شناختی جهان‌های متن ورت، هدف نهایی این پژوهش شمرده می‌شود که متن را در سه بُعد جهان متن، جهان گفتمان و جهان زیرشمول بررسی می‌کند. در این راستا، تلاش بر این است که با به‌کارگیری نظریه شعرشناسی شناختی به خوانش صحیحی از این متون دست یابیم که به دور از هر گونه تفسیرهای شخصی باشد. گفتنی است که نمایش لایه‌های متفاوت معنایی و درک صحیح از آن‌ها تنها با به‌کارگیری این نظریه امکان‌پذیر است.

۱-۱. پیشینه پژوهش و مطالعات مرتبط

نگارندگان پس از مطالعات فراوان متوجه شدند که پژوهش‌های اندکی در ایران درمورد رویکرد شعرشناسی شناختی و انگاره جهان‌های متن و ارتباط آن با آثار ادبی انجام شده است. در ادامه، به برخی از پژوهش‌های مرتبط اشاره خواهیم کرد. داستان بوف کور یکی از داستان‌های پرتحلیل و تفسیری بوده که از زمان انتشارش تاکنون همچنان نقد و تفسیرهای مختلفی درباره آن نوشته شده است. همچنین، در تمام این آثار، نویسندگان و پژوهشگران هریک به‌گونه‌ای در تلاش برای تفسیر و نقد این اثر

بوده‌اند که البته به‌لحاظ روش و رویکرد، با نوع تحلیل و خوانشی که نگارندگان پژوهش حاضر از نظام معنایی بوف کور به‌دست داده‌اند، کاملاً متفاوت است.

وهابیان و همکاران (۱۴۰۰) در مقاله جهان‌های متن داستان «قضیه آقابالا و اولاده کمپانی لیمیتد» اثر صادق هدایت براساس رویکرد شعرشناسی شناختی نشان دادند که در بین عناصر جهان‌ساز، زمان و مکان و عنصر «روایی» از بین گزاره‌های نقش‌گستر و «جهان معرفت‌شناختی» از بین جهان‌های زیرشمول از بیشترین بسامد برخوردار هستند. رفایی قدیمی مشهد و غلامحسین‌زاده (۱۳۹۹) در مقاله «بررسی و تحلیل کارکرد نظریه جهان‌های متن در تحلیل زیبایی‌شناسانه شعر فارسی (مطالعه موردی: یک غزل از سعدی و یک شعر آزاد از نیما یوشیج)» جایگاه نظریه جهان‌های متن در تحلیل شعر فارسی را بازگو کرده و نشان داده‌اند که این نظریه ابزار مناسبی برای تحلیل‌های جدید ادبی است.

طلایی و عباسی (۱۳۹۹) در پژوهش «نظریه جهان متن در روایت بیهقی» به سه لایه «جهان گفتمان»، «جهان متن» و «جهان‌های زیرشمول» پرداختند. نتایج نشان داد که عناصر جهان‌ساز و گزاره‌های نقش‌گستر باعث ایجاد ساخت روایی گزارشی، توصیف‌های شخصیت و در مواردی، محیط‌محور در این متن شده است.

عادل جعفر (۲۰۲۰) در پژوهش «نظریه طرح‌واره و جهان‌های متن: تحلیل سبک‌شناختی متن‌های منتخب ادبی» بیان کرده است که سبک‌شناختی همان شعرشناختی است، و در واقع رویکردی شناختی به زبان است و نشان داده است که طرح‌واره و نظریه جهان‌های متن ابزارهای مفیدی در مطالعات سبک‌شناختی هستند.

حامد (۲۰۲۰) در مقاله «انگاره جهان متن در داستان «زیر شکاف‌ها» نوشته نیکل دیزنی: یک تحلیل شناختی» به بررسی این داستان پرداخته و سعی کرده است تا

جهان‌های متن، جهان گفتمان و جهان زیرشمول را در متن تجزیه و تحلیل کند. نتایج به‌دست‌آمده از این مقاله نشان می‌دهد که فرایندهای شناختی از طریق فرایند خواندن انجام می‌شود که منجر به تفسیر متن و دستیابی به معنی می‌شود. این مقاله در تفسیر دامنه‌های جدیدی از معانی متن براساس تئوری جهان متن اصلی است.

۲-۱. روش‌شناسی پژوهش

ماهیت روش‌شناسی این پژوهش کیفی، توصیفی - تحلیلی بوده است. همچنین، نگارندگان داده‌ها را با استفاده از روش کتابخانه‌ای از متن داستان بوف کور، اثر صادق هدایت، گردآوری کرده‌اند. نگارندگان در بررسی بندهای این داستان، با توجه به محدودیت در حجم مقاله تعداد بیست بند از داستان مذکور را از منظر لایه‌های سه‌گانه جهان‌های زیرشمول، به‌مثابه یکی از لایه‌های معنایی در نظریه جهان‌های متن در رویکرد شناختی از دیدگاه ورث (1999) تحلیل و بررسی کرده‌اند.

۲. بحث و بررسی

۲-۱. رویکرد شعرشناسی شناختی و انگاره جهان متن

چهارچوب نظری این پژوهش متأثر از رویکرد شعرشناسی شناختی در زبان‌شناسی و انگاره جهان‌های متن ورث (1999) است. انگاره جهان‌های متن، چهارچوبی گفتمانی است، به این معنا که توجه آن نه‌تنها معطوف به متنی خاص است، بلکه به بافت موقعیتی و پیرامون آن که بر تولید و پذیرش آن اثر می‌گذارد نیز توجه می‌کند. هدف این انگاره، تهیه چهارچوبی است برای مطالعه گفتمان که عوامل موقعیتی، اجتماعی، تاریخی و روانی در آن دخیل هستند و نقش مهمی در شناخت زبان دارند (Gavins, 2007). کار ورث بر روی این اثر با مرگش در سال ۱۹۹۵ ناتمام ماند. با این حال، تقریباً

نوشتن دست‌نوشته‌هایش دربارهٔ انگارهٔ جهان‌های متن را تا زمان مرگش به پایان رسانده بود و این دست‌نوشته‌ها آن‌قدر برای جامعهٔ علمی حائز اهمیت بوده است که کار آماده‌سازی آن برای چاپ توسط زبان‌شناسی دیگر و همین‌طور همکار ورث یعنی شورت^{۱۴} انجام گرفت (Gavins, 2007; Werth, 1999). این نوشته پس از مرگ ورث در سال ۱۹۹۹ با عنوان *جهان‌های متن: بازنمود فضای مفهومی در گفتمان* به چاپ رسید و شامل شرح کامل ورث از انگارهٔ جهان‌های متن است. به باور جانسون^{۱۵} (1987)، رویکرد شناختی نشان می‌دهد زبان محصولی است که از نظام ساختاری مجزا در ذهن تولید نمی‌شود، بلکه از فرایندهای شناختی‌ای به‌وجود آمده است که ذهن انسان را قادر به ساختن تصوراتی از تجربه می‌کند که زبان‌شناسان آن‌ها را شناختِ بدنمند می‌نامند (Freeman, 2000: 281).

استاکول (2002) مفهومی وسیع‌تر برای شعرشناسی شناختی قائل است و همهٔ رویکردهایی را که مبتنی بر ابزارهای علم شناخت، چهارچوبی برای توصیف متون ادبی قائل می‌شوند، با برچسب شعرشناسی شناختی معرفی می‌کند. جهان‌های متن ساختارهای ذهنی هستند که بازنمودهای مفهومی برخی جنبه‌های واقعیت را شکل می‌دهند. مدل ورث برپایهٔ تمایز میان دو نقش برجستهٔ زبان، شکل گرفته است: نقش اطلاعی^{۱۶} و نقش وجهی^{۱۷}. همچنین، ورث نقش اطلاعی را شامل آن چیزی می‌داند که اغلب معنای گزاره‌ای خواننده شده است. به باور ورث (1999: 117) انگارهٔ جهان‌های متن برای نظم‌بخشی به پیچیدگی‌های موجود در بافت گفتمان، به سه سطح مشخص مفهومی تقسیم می‌شود. این سطوح عبارت‌اند از: جهان گفتمان، جهان متن و جهان زیرشمول. در پژوهش حاضر، بندهای داستان بوف‌کور تنها براساس یکی از این سه

لایه معنایی، یعنی جهان‌های زیرشمول، مورد بررسی قرار خواهند گرفت که ورث (1999) آن را به سه دسته کلی تقسیم کرده است.

۲-۲. بررسی جهان‌های زیرشمول اشاره‌ای، نگرشی و معرفت‌شناختی در داستان بوف کور

نگارندگان با بررسی داستان بوف کور، در ادامه ابتدا نوع متن به کاررفته در بندها را مشخص خواهند کرد و سپس به بررسی جهان‌های سه‌گانه زیرشمول اشاره‌ای، نگرشی و معرفت‌شناختی در هر بند خواهند پرداخت که این جهان‌های سه‌گانه در جدول نشان داده شده است.

(۱) من سعی خواهم کرد آنچه را که یادم هست، آنچه را که از ارتباط وقایع در نظرم مانده بنویسم، شاید بتوانم راجع به آن یک قضاوت کلی بکنم؛ نه، فقط اطمینان حاصل بکنم و یا اصلاً خودم بتوانم باور بکنم - چون برای من هیچ اهمیتی ندارد که دیگران باور بکنند یا نکنند. فقط می‌ترسم که فردا بمیرم و هنوز خودم را نشناخته باشم، زیرا در طی تجربیات زندگی به این مطلب برخوردم که چه ورطه هولناکی میان من و دیگران وجود دارد و فهمیدم که تا ممکن است باید خاموش شد، تا ممکن است باید افکار خودم را برای خودم نگهدارم و اگر حالا تصمیم گرفتم که بنویسم، فقط برای این است که خودم را به سایه‌ام معرفی کنم - سایه‌ای که روی دیوار خمیده و مثل این است که هرچه می‌نویسم با اشتباهی هرچه تمام‌تر می‌بلعد.

بند	نوع متن	جهان اشاره‌ای	جهان نگرشی	جهان معرفت‌شناختی
۱	گفتمانی - توصیفی: صحنه	من سعی خواهم کرد ... (اشاره به آینده) فقط می‌ترسم که فردا بمیرم (اشاره به آینده)	جهان باور: باور بکنم باور بکنند یا نکنند فهمیدم	یادم هست، در نظرم شاید - اصلاً (قید مختص) - ممکن است - باید - اگر - فقط - مثل این است جهان فرضی معرفت‌شناختی استعاره: «روابط عاطفی روابط مکانی هستند»

این بند دارای متن گفتمانی - توصیفی است. در جمله «من سعی خواهم کرد آنچه را که یادم هست»، فعل «خواهم کرد» به عملی اشاره دارد که در آینده روی خواهد داد. کاربرد قید «فردا» در این بند، جهان زیرشمول عبارات اشاره‌ای زمان آینده را نشان می‌دهد. افعال «باور کردن یا نکردن» نشان می‌دهد که هدایت در جهان نگرشی باور خود به نظرات دیگران اهمیتی نمی‌دهد. در جمله «چه ورطه هولناکی میان من و دیگران وجود دارد» از استعاره مفهومی «روابط عاطفی روابط مکانی هستند» استفاده شده که قلمرو مبدأ «مکان» است. «فهمیدم که تا ممکن است باید خاموش شد»، فهمیدم در این جمله به معنای «دانستن» است که به جهان باور توجه شده است. در این بند، قیده‌های «شاید، اصلاً، ممکن است، باید، فقط»، «مثل این است»، افعال «یادم هست، در نظرم» و ساخت شرطی «اگر» نشانه‌هایی از جهان

زیرشمول معرفت‌شناختی است که کاربرد ساخت فرضی و احتمالی دارد و همچنین کاربرد فعل منفی «باور بکنند یا نکنند».

(۲) در این دنیای پست پر از فقر و مسکنت، برای نخستین‌بار گمان کردم که در زندگی من یک شعاع آفتاب درخشید ... فقط یک ثانیه همه بدبختی‌های زندگی خودم را دیدم و به عظمت و شکوه آن پی بردم و بعد این پرتو در گرداب تاریکی که باید ناپدید بشود دوباره ناپدید شد.

بند	نوع متن	جهان اشاره‌ای	جهان نگرشی	جهان معرفت‌شناختی
۲	روایی	عقب‌گرد زمانی	جهان باور: پی بردم	گمان کردم - باید جهان فرضی معرفت‌شناختی استعاره: «زندگی نور است»

در بند دوم، نوع متن روایی است که به کنش و رویداد «گمان کردن و درخشیدن» اشاره دارد. در این بند، جهان زیرشمول اشاره‌ای به عقب‌گرد زمانی اشاره دارد، و در جهان نگرشی، اینجا فعل «پی‌بردن» به معنای «فهمیدن» است، حال آنکه جهان زیرشمول معرفت‌شناختی مبتنی بر فرضیه‌پردازی است و از قید «باید» هم استفاده شده است و همچنین استعاره «زندگی نور است» مبین جهان فرضی معرفت‌شناختی راوی است که حاوی نگرش مثبت به زندگی است.

(۳) از حُسن اتفاق، خانه‌ام بیرون شهر، در یک محل ساکت و آرام دور از آشوب و جنجال مردم واقع شده - اطراف آن کاملاً مجزا و دورش خرابه است. فقط از آن طرف خندق خانه‌های گلی توسری خورده پیداست و شهر شروع می‌شود. نمی‌دانم این خانه را کدام مجنون یا کج‌سلیقه در عهد دقیانوس ساخته، چشمم را که می‌بندم نه فقط همه سوراخ سنبه‌هایش پیش چشمم مجسم می‌شود، بلکه فشار

آن‌ها را روی دوش خودم حس می‌کنم. خانه‌ای که فقط روی قلمدان‌های قدیم ممکن است نقاشی کرده باشند.

بند	نوع متن	جهان اشاره‌ای	جهان نگرشی	جهان معرفت‌شناختی
۳	روایی - توصیفی: صحنه	۱۸—	جهان باور: نمی‌دانم جهان آرزو: چشم می‌بندم	کاملاً (قید مختص) مجسم می‌شود - حس می‌کنم - ممکن است

این بند با متن روایی - توصیفی آغاز می‌شود. نویسنده در ابتدای این بند، شهر را به‌خوبی توصیف کرده است. جهان نگرشی با افعال «نمی‌دانم، چشم می‌بندم» همراه است. قیده‌های «کاملاً و ممکن است» و همچنین افعال «مجسم می‌شود/حس می‌کنم» جهان معرفت‌شناختی نویسنده را به‌تصویر می‌کشد.

(۴) دختر درست درمقابل من واقع شده بود، ولی به‌نظر می‌آمد که هیچ متوجه اطراف خودش نمی‌شد. نگاه می‌کرد، بی‌آنکه نگاه کرده باشد، لبخند مدهوشانه و بی‌اراده‌ای کنار لبش خشک شده بود، مثل اینکه به فکر شخص غایبی بوده باشد - از آنجا بود که چشم‌های مهیب افسونگر، چشم‌هایی که مثل این بود که به انسان سرزنش تلخی می‌زند، چشم‌های مضطرب، متعجب، تهدیدکننده و وعده‌دهنده او را دیدم و پرتو زندگی من روی این گودی‌های براق پرمعنی ممزوج و در ته آن جذب شد.

بند	نوع متن	جهان اشاره‌ای	جهان نگرشی	جهان معرفت‌شناختی
۴	روایی توصیفی: صحنه توصیفی: شخص	-	-	به‌نظر می‌آمد - مثل اینکه - مثل این بود جهان فرضی معرفت‌شناختی استعاره‌ای: «زندگی نور است»

در این بند که نویسنده متنی روایی و توصیفی را به خواننده نشان داده است، جهان زیرشمول اشاره‌ای و نگرشی دیده نشد. حال آنکه، جهان زیرشمول معرفت‌شناختی مبتنی بر فرضیه‌پردازی، با افعالی مثل «به‌نظر می‌آمد»، عبارات «مثل اینکه، مثل این بود»، کاربرد فعل منفی «متوجه نمی‌شد» و همچنین جهان فرضی معرفت‌شناختی استعاری: «زندگی نور است» است که هدایت از قلمرو پدیده طبیعی «نور» در این بند استفاده کرده که تأییدی بر نگاه مثبت وی به زندگی است.

(۵) اگر او را سابق بر این ندیده بودم، می‌شناختم ... نمی‌دانستم که او مرا می‌بیند یا نه، صدایم را می‌توانست بشنود یا نه، ظاهراً نه حالت ترس داشت و نه میل مقاومت. مثل این بود که بدون اراده آمده بود. این حالت برایم حکم یک خواب ژرف بی‌پایان را داشت، چون باید به خواب خیلی عمیق رفت تا بشود چنین خوابی را دید و این سکوت برایم حکم یک زندگی جاودانی را داشت.

بند	نوع متن	جهان اشاره‌ای	جهان نگرشی	جهان معرفت‌شناختی
۵	گفتمانی - توصیفی: صحنه	عقب‌گرد زمانی	جهان باور: نمی‌دانستم جهان آرزو: خوابی دید	اگر - ظاهراً - مثل این بود - این حالت برایم حکم یک خواب ژرف بی‌پایان را داشت (به‌معنای مثل است) - این سکوت برایم حکم یک زندگی جاودانی را داشت (به‌معنای مثل است) جهان فرضی معرفت‌شناختی استعاری: «خواب مکان است»

بند مذکور دارای متن گفتمانی و توصیفی است. نویسنده با عقب‌گردی به گذشته در جهان اشاره‌ای، آرزوهای خود را در جهان نگرشی خود بازگو می‌کند، اما هنگامی که رؤیای دیرینه‌اش تحقق می‌یابد، واقعیت حضور آن زن در باورش نمی‌گنجد، در جهان معرفت‌شناختی وی همچنان این اتفاق مثل یک خواب است که با استعاره «خواب مکان است» خواننده به این نتیجه می‌رسد که از نظر هدایت، «خواب» دره ژرفی است که وقتی به درون آن می‌رود، از همه چیز فاصله می‌گیرد و دور می‌شود تا جایی که حتی آن‌ها را فراموش می‌کند. قیدهای «ظاهراً - مثل این بود»، جمله شرطی «اگر» و همچنین کاربرد افعال منفی «ندیده بودم، می‌شناختم، نمی‌دانستم، نمی‌بیند و نشنود».

(۶) من به فکرم رسید ... تا شاید بتوانم چیزی باب دندان او پیدا کنم، اگرچه می‌دانستم که در خانه چیزی به هم نمی‌رسد ... ناگهان نگاهم به بالای رف افتاد - گویا به من الهام شد، گویا به مناسبت تولد من این شراب را انداخته بودند - هیچ وقت من به این صرافت نیفتاده بودم، اصلاً به کلی یادم رفته بود که چنین چیزی در خانه هست.

بند	نوع متن	جهان اشاره‌ای	جهان نگرشی	جهان معرفت‌شناختی
۶	روایی - گفتمانی	عقب‌گرد زمانی	جهان باور: به فکرم رسید - می‌دانستم	شاید - اگرچه - ناگهان (قید مختص) - گویا - هیچ وقت - اصلاً (قید مختص)

بند بالا دارای متن روایی و گفتمانی است. می‌توان هر سه جهان زیرشمول را شناسایی کرد. جهان زیرشمول اشاره‌ای به عقب‌رفت زمانی اشاره دارد. جهان باور نویسنده با افعال «به فکرم رسید - می‌دانستم» و جهان معرفت‌شناختی با قیدهای «

شاید - اگرچه - ناگهان - گویا - هیچ وقت - اصلاً» و کاربرد افعال منفی «نمی‌رسد، نیفتاده بودم» مشخص می‌شوند.

(۷) مثل این بود که او از من به کلی دور است - ناگهان حس کردم که من به هیچ وجه از مکنونات قلب او خبر نداشتم و هیچ رابطه‌ای بین ما وجود ندارد. خواستم چیزی بگویم، ولی ترسیدم گوش او، گوش‌های حساس او که باید به یک موسیقی دور آسمانی و ملایم عادت داشته باشد از صدای من متنفر بشود. به فکرم رسید که شاید گرسنه و یا تشنه‌اش باشد، اگرچه می‌دانستم که هیچ چیز در خانه به هم نمی‌رسد - اما مثل اینکه به من الهام شد ... برای اولین بار در زندگی‌ام احساس آرامش ناگهان تولید شد. چون دیدم این چشم‌ها بسته شده، مثل اینکه سلاتونی که مرا شکنجه می‌کرد.

بند	نوع متن	جهان اشاره‌ای	جهان نگرشی	جهان معرفت‌شناختی
۷	گفتمانی - روایی	عقب‌گرد زمانی	جهان آرزو: خواستم جهان باور: می‌دانستم	ناگهان (قید مختص) - باید - شاید (قید مختص) - مثل این بود - به فکرم رسید (به معنای تصور کردن) - اگرچه - مثل اینکه جهان فرضی معرفت‌شناختی استعاره‌ای: «زندگی محصول تولیدشدنی است»

این بند با متنی گفتمانی - روایی آغاز می‌شود. افعال گذشته خود بیانگر جهان اشاره‌ای هستند. نویسنده اکنون که به آرزوی خود رسیده، دچار تردید شده و دگربار سراغ آرزوهای خود رفته است و آن را در جهان نگرشی وی با افعالی نظیر «خواستم»

مشاهده می‌کنیم. گویا هنوز آرزوهایی دارد که برآورده نشده است. قیود به‌کاررفته همچون «ناگهان - باید - شاید، اگرچه»، عبارات «مثل این بود و مثل اینکه»، فعل «به فکرم رسید» در این بند و استعاره «زندگی محصول تولیدشدنی است» بیان‌کننده جهان فرضی و تأییدی بر نگاه مثبت هدایت به زندگی است و همچنین کاربرد فعل منفی «نداشتم و ندارد».

(۸) مثل اینکه چند روز می‌گذشت که مرده بود - ... خواستم با حرارت تن خودم او را گرم بکنم و سردی مرگ را از او بگیرم شاید به این وسیله بتوانم روح خودم را در کالبد او بدمم - ... حس می‌کردم که خون در شریانم منجمد می‌شد و این سرما تا ته قلب نفوذ می‌کرد.

بند	نوع متن	جهان اشاره‌ای	جهان نگرشی	جهان معرفت‌شناختی
۸	روایی - گفتمانی	عقب‌گرد زمانی	جهان آرزو: خواستم	مثل اینکه - شاید - حس کردم (به‌نظم آمد) جهان فرضی معرفت‌شناختی استعاری: «مرگ سرماست»

عقب‌گرد به گذشته و این بار اتفاق ناخوشایندی که جبرانی نخواهد داشت، اما نویسنده به هر نوعی می‌خواهد این اتفاق را باور نکند و از دایره واقعیت خارج سازد، حتی با توسل بر «تناسخی» (دمیده شدن روح به جسم شخص مقابل) که رهاورد زندگی هدایت در هند بوده است. در این بند، نوع متن روایی و گفتمانی است. کاربرد ساخت احتمالی «حس کردم» عبارت «مثل اینکه» و استعاره «مرگ سرماست» بیانگر

جهان فرضی معرفت‌شناختی نویسنده است که «مرگ» را در ارتباط با زن اثری و با استفاده از قلمرو «سرما» عینی کرده است.

(۹) بایستی یک شب بلند تاریک سرد و بی‌انتها در جوار مرده به سر ببرم - با مرده او - به‌نظرم آمد که تا دنیا دنیا است تا من بوده‌ام - ... در این جور مواقع هرکس به یک عادت قوی زندگی خود، به یک وسواس خود پناهنده می‌شود: عرق‌خور می‌رود مست می‌کند، نویسنده می‌نویسد، حجار سنگ‌تراشی می‌کند و هرکدام دق دل و عقده خودشان را به‌وسیله فرار در محرکه قوی زندگی خود خالی می‌کنند.

بند	نوع متن	جهان اشاره‌ای	جهان نگرشی	جهان معرفت‌شناختی
۹	گفتمانی - توصیفی: روال عادی	اشاره به زمان آینده	-	بایستی - به‌نظرم آمد تکرار واژه: مرده - دنیا

بند فوق متنی گفتمانی و توصیفی است. «بایستی ببرم» به زمان آینده اشاره دارد. اکنون نویسنده مرگ آن زن را پذیرفته است با جهشی به آینده، حتی عواقب آن را نیز پیش‌بینی می‌کند یا راه چاره نیز برای آن می‌اندیشد. در متن بالا، عبارتی که نشان‌دهنده جهان نگرشی وی باشد نیست، اما از فحوای کلام، اندیشه و باور نویسنده را می‌توانیم به‌صورت تصویری از زندگی در کنار یک مرده مشاهده کنیم. جهان زیرشمول معرفت‌شناختی مبتنی بر فرضیه‌پردازی، با افعال «به‌نظر آمد»، و عبارت قیدی «بایستی» همراه است. همچنین، تکرار واژگان «مرده - دنیا» در این بند نشان‌دهنده شدت تأکید نویسنده است و جهان معرفت‌شناختی او را رقم می‌زند.

(۱۰) می‌خواستم این چشم‌هایی که برای همیشه بسته شده بود روی کاغذ بکشم و برای خودم نگهدارم ... می‌خواستم این شکلی که خیلی آهسته و خرده‌خرده

محکوم به تجزیه و نیستی بود، این شکلی که ظاهراً بی حرکت و به یک حالت بود سر فارغ از رویش بکشم ... حالا باید فکر خودم را به کار بیندازم و خیال خودم یعنی آن موهومی که از صورت او در من تأثیر داشت پیش خودم مجسم بکنم.

بند	نوع متن	جهان اشاره‌ای	جهان نگرشی	جهان معرفت‌شناختی
۱۰	گفتمانی	اشاره به زمان گذشته	جهان هدف: می‌خواستم فکر خودم را به کار بیندازم	قید مختص: همیشه - ظاهراً باید قید تکرار: آهسته و خرده‌خرده مجسم بکنم جهان فرضی معرفت‌شناختی استعاره: «فکر ماشین است»

این بند به صورت متنی گفتمانی نشان داده شده است. اکنون نویسنده پشیمان از اتفاقی است که افتاده و در جهان نگرشی آرزوی خود دلش می‌خواهد که به گذشته برگردد. در جهان معرفت‌شناختی نیز با زیرکی خاصی از قیدهایی مثل «خرده‌خرده - آهسته» بهره برده تا در جهان معرفتی خود «مرگ و تجزیه آهسته» را بپذیرد و همچنین، جهان فرضی معرفت‌شناختی استعاره «فکر ماشین است» ساخته می‌شود که هدایت مفهوم «فکر» را با قلمرو حسی ماشین حس کرده است و در حوزه ماشین «فکر» را دستگاهی از کار افتاده می‌داند.

(۱۱) همه این کارها را می‌بایست به تنهایی و به دست خودم انجام بدهم - من به‌درک، اصلاً زندگی من بعد از او چه فایده‌ای داشت؟ اما او، هرگز، هرگز هیچ‌کس از مردمان معمولی، هیچ‌کس به‌غیر از من نمی‌بایستی که چشمش به مرده او بیفتد - او آمده بود در اتاق من، جسم سرد و سایه‌اش را تسلیم من کرده بود برای اینکه کس دیگری او را نبیند برای اینکه به نگاه بیگانه آلوده نشود - بالأخره فکری به‌نظرم رسید: اگر تن او را تکه‌تکه می‌کردم و در چمدان، همان چمدان

کهنه خودم می‌گذاشتم و با خود می‌بردم بیرون - مثل این بود که او قد کشیده بود چون بلندتر از معمول به‌نظم جلوه کرد.

بند	نوع متن	جهان اشاره‌ای	جهان نگرشی	جهان معرفت‌شناختی
۱۱	گفتمانی - روایی	عقب‌گرد زمانی	جهان باور: فکری به‌نظم رسید جهان هدف: در چمدان کهنه خودم می‌گذاشتم و با خود می‌بردم بیرون	می‌بایست قید مختص: اصلاً - هرگز تکرار واژه: هرگز - هیچ‌کس - چمدان نمی‌بایستی - اگر مثل این بود به‌نظم جلوه کرد جهان فرضی معرفت‌شناختی استعاره: «فکر شیء است»

نوع متن در این بند، گفتمانی و روایی است. کاربرد افعال ماضی خواننده را وارد جهان زیرشمول اشاره‌ای گذشته می‌کند. نقطه اوج کشمکش درونی نویسنده در این بند شروع می‌شود. جهان نگرشی وی مملو شده از تصمیماتی که در اجرای آن کم‌ترین تردیدی ندارد این جزمیت در تصمیم‌گیری را از تکرار قیدهای «هرگز و هیچ‌کس» در جهان معرفت‌شناختی وی می‌بینیم. گویا منظورش از کاربرد «به فکر رسید» این است که حتماً باید آن کار را انجام دهد. در این بند، استعاره «فکر شیء است» به‌کار رفته است، مفهوم «فکر» استعاره مثبت است که در قلمرو شیء، فکر چیزی است که راوی به‌دنبال آن می‌گشته است و بالأخره به‌نظر او می‌رسد. قیدهای به‌کاررفته «می‌بایست، اصلاً، هرگز، نمی‌بایستی»، جمله شرطی «اگر تن او را تکه‌تکه می‌کردم» و تکرار واژه‌های «هرگز - هیچ‌کس - چمدان» مبین جهان معرفتی راوی داستان است.

(۱۲) مرده او، نعش او، مثل این بود که همیشه این وزن روی سینه مرا فشار می‌داده ... مثل این بود که هرگز یک موجود زنده نمی‌دانست در این خانه‌ها مسکن داشته باشد، شاید برای سایه موجودات اثیری این خانه‌ها درست شده بود. گویا کالسگه‌چی مرا از جاده مخصوصی و یا از بی‌راهه می‌برد ... یک جایی که هرگز ندیده بودم و نمی‌شناختم، ولی به‌نظم آشنا آمد مثل اینکه خارج از تصور من نبود - روی زمین از بته‌های نیلوفر کبود بی‌بو پوشیده شده بود، به‌نظر می‌آمد که تاکنون کسی پایش را در این محل نگذاشته بود - من چمدان را روی زمین گذاشتم، پیرمرد کالسگه‌چی رویش را برگرداند و گفت: «اینجا شاعبدالعظیمه، جایی بهتر از این برات پیدا نمیشه، پرندۀ پر نمیزنه هان!» ... و گفت: «قابلی نداره، بعد می‌گیرم. خونت رو بلدم، دیگه با من کاری نداشتین هان؟ همین قدر بدون که در قبرکنی من بی سررشته نیستم هان؟ خجالت نداره بریم همین‌جا نزدیک رودخونه کنار درخت سرو یه گودال به اندازه چمدون برات می‌کنم و می‌روم.» ... و گفت: «این‌هم گودال هان، درس به اندازه چمدونه، مو نمی‌زنه هان!» و گفت: «نمی‌خواد، قابلی نداره. من خونت رو بلدم هان - وانگهی عوض مزدم من یک کوزه پیدا کردم، یه گلدون راغه، ماله شهر قدیم ری هان!».

بند	نوع متن	جهان اشاره‌ای	جهان نگرشی	جهان معرفت‌شناختی
۱۲	روایی گفتمانی دستوری	نقل قول مستقیم عقب‌گرد زمانی	جهان باور: گویا	تکرار واژه: مرده او - نعش او - قابلی نداره - خونت رو بلدم هان مثل این بود قید مختص: همیشه - هرگز شاید به‌نظم آمد به‌نظم می‌آمد وانگهی

واژه «گویا» در این بند نشانه شک و تردید نیست، بلکه حاکی از باور و عقیده نویسنده است. در بخش جهان معرفت‌شناختی واژه‌هایی را می‌بینیم که مدام تکرار می‌شوند. این تکرار از سوی نویسنده کاملاً آگاهانه و هوشیارانه است. تکرار عبارت «خونهات رو بلام» حاکی از این دارد که نعش‌کش گویا روزها قبل منتظر چنین اتفاقی بوده و آینده را پیش‌گویی می‌کرده است. بنابراین، خانه نویسنده را نشان کرده تا مشتری بعدی‌اش نویسنده باشد. تکرار واژه «هان» نشان می‌دهد که نعش‌کش می‌خواهد نویسنده را نیز در عقیده خود سهیم بداند و از نویسنده می‌خواهد که گفته‌های او را تأیید کند. همچنین کاربرد افعال منفی «نمی‌دانست، ندیده بودم، نمی‌شناختم، نبود، نگذاشته بود، پیدا نمیشه، پر نمیزنه، قابل نداره، کاری نداشتین، نیستم، خجالت نداره، مو نمی‌زنه، نمی‌خواد، قابل نداره».

(۱۳) خواستم لکه خون روی دامن لباسم را پاک کنم ... و نمی‌دانستم که به کجا خواهم رسید ... به‌نظرم آمد که همه مرا ترک کرده بودند، به موجودات بی‌جان پناه بردم ... و گفت: «حتماً تو می‌خوای شهر بری، راهو گم کردی هان؟ لابد با خودت می‌گی این وقت شب من تو قبرسون چکار دارم. اما نترس، سروکار من با مرده‌هاس، شغلم گورکنیس، بد کاری نیس هان؟ من تمام راه‌وچاه‌های اینجا رو بلام - مثلاً امروز رفتم یه قبر بکنم این گلدون از زیر خاک دراومد، می‌دونی گلدون راغه، مال شهر قدیم ری هان؟ اصلاً قابل نداره، من این کوزه رو به تو می‌دم به یادگار من داشته باش. هرگز، قابل نداره، من تو رو می‌شناسم. خونهات رو هم بلام - همین بغل، من یه کالسکه نعش‌کش دارم بیا تو رو به خونت برسونم هان؟ - دو قدم راس».

بند	نوع متن	جهان اشاره‌ای	جهان نگرشی	جهان معرفت‌شناختی
۱۳	روایی توصیفی: روال عادی دستوری گفتمانی	نقل قول مستقیم عقب‌گرد زمانی	جهان هدف: خواستم جهان آرزو: نمی‌دانستم/ می‌خواستی جهان باور: می‌دونی/ بلدم	به‌نظم آمد قید مختص: حتماً - مثلاً - اصلاً - هرگز امروز تکرار واژه: قابلی نداره

جهان زیرشمول اشاره‌ای نشان از نقل قول مستقیم و عقب‌گرد زمانی دارد. در این بند، نوع متن گوشه‌چشمی به دستوری بودن دارد. انگار که نعش‌کش اکنون خود را برتر و بالاتر از نویسنده می‌داند و حتی کوزه‌ای هم که می‌خواهد به او هدیه کند نه از باب یادگاری بودن، بلکه به این علت است که نویسنده هرگز نتواند آن شب و آن اتفاق را فراموش کند. همچنین مدام عبارت «خونهات رو بلدم» از جانب نعش‌کش تکرار می‌شود، گویا به نویسنده هشدار می‌دهد که از من «نعش‌کش» گریزی نیست. جهان زیرشمول معرفت‌شناختی مبتنی بر فرضیه‌پردازی، با افعال «به‌نظر آمد»، عبارت قیدی «حتماً - مثلاً - اصلاً - هرگز - امروز» و همچنین کاربرد فعل منفی «نمی‌دانستم، نیس، قابلی نداره» همراه است.

(۱۴) از ته دل می‌خواستم و آرزو می‌کردم که خودم را تسلیم خواب فراموشی بکنم. اگر این فراموشی ممکن می‌شد، اگر می‌توانست دوام داشته باشد، اگر چشم‌هایم که به هم می‌رفت در ورای خواب آهسته در عدم صرف می‌رفت و هستی خودم را احساس نمی‌کردم، اگر ممکن بود در یک لکه مرکب، در یک

آهنگ موسیقی با شعاع رنگین تمام هستی‌ام ممزوج می‌شد و بعد از این امواج و اشکال آنقدر بزرگ می‌شد و می‌دوانید که به کلی محو و ناپدید می‌شد به آرزوی خود رسیده بودم. بعد ناگهان افکارم محو و تاریک شد، به‌نظرم آمد که تمام هستی من سر یک چنگک باریک آویخته شده و در ته چاه عمیق و تاریکی آویزان بودم - بعد از سر چنگک رها شدم. وقتی که به خودم آمدم یک مرتبه خودم را در اتاق کوچکی دیدم و به وضع مخصوصی بودم که به‌نظرم غریب می‌آمد و درعین حال برایم طبیعی بود.

بند	نوع متن	جهان اشاره‌ای	جهان نگرشی	جهان معرفت‌شناختی
۱۴	روایی - گفتمانی	عقب‌گرد زمانی	جهان آرزو: می‌خواستم آرزو می‌کردم	بعد (قید مختص) به‌معنای سپس اگر ممکن می‌شد - اگر ممکن بود (حرف شرط و جمله شرطی). مثل این بود - مثل اینکه - به‌نظرم آمد - - به‌نظرم می‌آمد - ناگهان (قید مختص) جهان فرضی معرفت‌شناختی استعاره‌ای: «هستی شیء است» - «هستی مایع است» - «هستی لباس است»

متنی روایی و گفتمانی در این بند ارائه شده است. نویسنده در جهان اشاره‌ای به عقب برمی‌گردد و در جهان نگرشی خودش را در آستانه‌ی رهایی از این عذاب می‌بیند، یا دست‌کم آرزوی این رهایی را دارد. گویا رهایی خود را نیز در مرگی یافته است که

به مرگ زن اثری شباهت دارد. در پایان بند، تحقق این آرزو نیز برای او ناممکن می‌شود و وی خودش را در بیداری بعد از خواب می‌بیند. جهان معرفت‌شناختی وی مدام بیان آرزوهای وی را بازگو می‌کند و همچنین استعاره‌های یافت‌شده در بند بالا، «هستی شیء است» که هدایت مفهوم «هستی» را با استفاده از قلمرو حسی «شیء» عینی و محسوس کرده است و در قسمت بعدی، به‌مثابه ماده‌ای قلمداد کرده که قابلیت ترکیب و ممزوج شدن را دارد «هستی مایع است»، و دوباره هستی را مانند شیئی دانسته که با وجود قابلیت محسوس بودن و به‌نظر آمدن (از آنجاکه او در عدم محض راه می‌رود) برایش محسوس نیست و یک بار دیگر مانند شیء جذب‌شونده‌ای مجسم کرده است که چشمان دختر اثری تمامیت آن را جذب می‌کند و در پایان این بند، «هستی لباس است» آن را مانند لباسی دانسته که از چنگل باریکی آویزان شده است که درنهایت از آن رها می‌شود تا به محو و نیستی برسد.

(۱۵) من همیشه گمان می‌کردم که خاموشی بهترین چیزهاست. گمان می‌کردم که بهتر است آدم مثل بوتیمار کنار دریا بال و پر خود را بگستراند و تنها بنشیند - ولی حالا دیگر دست خودم نیست. چون آنچه که نباید بشود شد - کی می‌داند. شاید همین الان یا یک ساعت دیگر یک دسته گزمه مست برای دستگیرکردنم بیایند - من هیچ مایل نیستم که لاشه خودم را نجات بدهم، به‌علاوه، جای انکار هم باقی نمانده است. برفرض هم که لکه‌های خون را محو بکنم، ولی قبل از اینکه به دست آن‌ها بیفتم یک پیاله از آن بغلی شراب، از شراب موروئی خودم که سر رف گذاشته‌ام خواهم خورد. حالا می‌خواهم سرتاسر زندگی خودم را مانند خوشه انگور در دستم بفشارم و عصاره آن را، نه، شراب آن را، قطره‌قطره در گلوی خشک سایه‌ام مثل آب تربت بچکانم. فقط می‌خواهم پیش از آنکه بروم

دردهایی که مرا خرده خرده مانند خوره یا سلعه گوشه این اتاق خورده است را روی کاغذ بیاورم.

بند	نوع متن	جهان اشاره‌ای	جهان نگرشی	جهان معرفت‌شناختی
۱۵	روایی - گفتمانی	شاید همین الان یا یک ساعت دیگر یک دسته گزمه مست برای دستگیر کردنم بیایند (اشاره به آینده) از شراب موروئی خودم که سر رف گذاشته‌ام خواهم خورد (اشاره به آینده)	جهان باور: می‌داند جهان آرزو: می‌خواهم (بیان هدف و آرزو)	همیشه (قید مختص) گمان کردم (فکر کردن) شاید - همین حالا قید تکرار: قطره‌قطره/ خرده‌خرده جهان فرضی معرفت‌شناختی استعاره: «زندگی نوشیدنی است»

جهان اشاره‌ای نویسنده مدام به آینده نزدیک‌تر می‌شود. انگار گذشته را فراموش کرده و اکنون دیگر به فکر خود است. جهان نگرشی وی هدف‌هایی را ذکر می‌کند که بیانگر به پایان خط رسیدن اوست. اما در جهان معرفت‌شناختی‌اش با آوردن قید تردید «شاید» به این نتیجه می‌رسد که چند صباحی باید بگذرد تا دردهایش را بازگو کند و همچنین استعاره «زندگی نوشیدنی است» بیان‌کننده جهان معرفتی است که هدایت برای عینی کردن زندگی از قلمرو حسی «گیاه» و پیوسته به آن «نوشیدنی» سود برده است. وی از قلمرو اول، عنصر «خوشه انگور» را قرض گرفته و زندگی را مانند خوشه انگوری دانسته است که باید آن را فشرده تا عصاره‌اش را که همان زندگی منحصر به فرد و تلخ است در دهان سایه‌اش بچکاند.

(۱۶) آرزو می‌کردم که یک زمین‌لرزه یا طوفان و یا صاعقه آسمانی همه این رجاله‌ها که پشت دیوار اتاقم نفس می‌کشیدند ... به‌نظرم می‌آید که این نتیجه عالی وجود و زندگی من بود. مثل این بود که این لکاته از شکنجه من کیف و لذت می‌برد، مثل اینکه دردی که مرا می‌خورد کافی نبود ... اطراف خودم می‌شنیدم که در گوشی بهم می‌گفتند: این زن بیچاره چطور تحمل این شرور و دیوونه رو می‌کنه؟ حق به‌جانب آن‌ها بود، چون تا درجه‌ای که من ذلیل شده بودم باورکردنی نبود ... مثلاً او به من گفت: «که زخم از توی نونو عادت داشته همیشه ناخن چپش را می‌جویده، بقدری می‌جویده که زخم می‌شده و گاهی هم برایم قصه نقل می‌کرد» - به‌نظرم می‌آمد که این قصه‌ها سن مرا به عقب می‌برد و حالت بچگی در من تولید می‌کرد.

بند	نوع متن	جهان اشاره‌ای	جهان نگرشی	جهان معرفت‌شناختی
۱۶	روایی - توصیفی: شخص	نقل قول مستقیم عقب‌گرد زمانی	جهان آرزو: آرزو می‌کردم	به‌نظرم می‌آید مثل این بود مثل اینکه مثلاً (قید مختص) به‌نظرم می‌آمد

بند فوق متنی روایی - توصیفی است. توصیف زن لکاته حاکی از این است که نویسنده پس از زن آرمانی اول (اثیری) و زن دوم که حالتی میانی و بینابین (مادرش) است اکنون در بند زن سوم (لکاته) افتاده که حکم غذایی الیم را برای او دارد. این زن گویا جانشین مرگ است در این دنیا تا نویسنده را شکنجه دهد. در جهان نگرشی آرزوی هر بلای آسمانی را می‌کند تا مردهای حریص در شهوت را نابود سازد. جهان

زیرشمول معرفت‌شناختی مبتنی بر نوعی فرضیه‌پردازی است که با افعالی همچون «به‌نظر می‌آید، به‌نظرم می‌آید»، عبارت‌های «مثل این بود، مثل اینکه»، قید مختص «مثلاً» و همچنین کاربرد فعل منفی «کافی نبود، باورکردنی نبود» به‌کار رفته است.

(۱۷) کمی قبل از دقیقه‌ای که در یک خواب عمیق و تهی غوطه‌ور بشوم خواب می‌دیدم - مثل اینکه می‌خواستم از خودم بگریزم و سرنوشتم را تغییر بدهم - گویا اراده من در آن‌ها مؤثر نبود؛ ولی این مطلب مسلم هم نیست،... به‌نظرم می‌آمد که تا این موقع خودم را نشناخته بودم و دنیا آن‌طوری که تاکنون تصور می‌کردم ... گمان می‌کردم اگر دستم را به‌اختیار خودم می‌گذاشتم به‌وسیله تحریک مجهول و ناشناسی خود به‌خود به‌کار می‌افتاد.

بند	نوع متن	جهان اشاره‌ای	جهان نگرشی	جهان معرفت‌شناختی
۱۷	روایی - گفتمانی	عقب‌گرد زمانی	جهان آرزو: خواب می‌دیدم می‌خواستم به‌نظرم می‌آمد (فکر می‌کردم) گمان می‌کردم (فکر می‌کردم)	مثل اینکه - گویا تصور می‌کردم جهان فرضی معرفت‌شناختی استعاره: «خواب مکان است»

نوع متن در این بند، روایی - گفتمانی است. جهان اشاره‌ای به عقب‌گرد زمانی اشاره دارد. هرچه به سوی پایان کتاب برویم از خودگریزی نویسنده بیشتر نمایان می‌شود. در جهان نگرشی نویسنده اکنون این جبر است که حوادث را پیش می‌برد و نه اختیار. جهان زیرشمول معرفت‌شناختی با کاربرد افعال منفی «نبود، نیست و نشناخته

بودم»، و همچنین، هدایت در جهان فرضی معرفت‌شناختی استعاری «خواب مکان است»، در باب مفهومی کردن «خواب» با استفاده از عنصر حسی «مکان» آن را عینی کرده است و از نظر او «خواب» مکان عمیق و ظرفی است که وقتی داخل آن می‌شود از همه چیز و همه کس دور می‌شود.

(۱۸) مثل اینکه من مأمور آمرزش زنده‌ها بودم! - اگرچه خون در بدن می‌ایستد و ... بارها به فکر مرگ و تجزیه ذرات تنم افتاده بودم ... برعکس آرزوی حقیقی می‌کردم که نیست و نابود بشوم ... گاهی فکر می‌کردم آنچه را که می‌دیدم، ... - فکر زندگی دوباره مرا می‌ترساند و خسته می‌کرد - ... آرزومند بودم که فکر و احساسات کرخت و کندشده می‌داشتم.

بند	نوع متن	جهان اشاره‌ای	جهان نگرشی	جهان معرفت‌شناختی
۱۸	گفتمانی	-	جهان باور: به فکر افتاده بودم	مثل اینکه اگرچه جهان فرضی معرفت‌شناختی استعاری: فکر موجود جاندار است.
			جهان آرزو: آرزوی حقیقی می‌کردم	
			جهان باور: فکر می‌کردم	
			جهان آرزو: آرزومند بودم	

این بند با متنی گفتمانی آغاز می‌شود. در جهان باور نویسنده افکار برای او گاه مانند موجودات جاندار خیالی به نظر می‌آیند که این موجودات به راه می‌افتند، به طوری که هیچ مانعی نمی‌تواند جلوی آنها را بگیرد. جهان زیرشمول فرضی معرفت‌شناختی نویسنده با استعاره «فکر موجود جاندار است» و همچنین نشانه‌های «مثل اینکه و اگرچه» ساخته می‌شود.

(۱۹) تنها مرگ است که دروغ نمی‌گوید! ... اگر گاهی در میان بازی مکث می‌کنیم، برای این است که صدای مرگ را بشنویم و در تمام مدت زندگی مرگ است که به ما اشاره می‌کند - آیا برای هر کسی اتفاق نیفتاده و نداند که فکر چه چیز را می‌کند؟ ... و می‌خواستیم خودم را تسلیم نیستی و شب جاودانی بکنم.

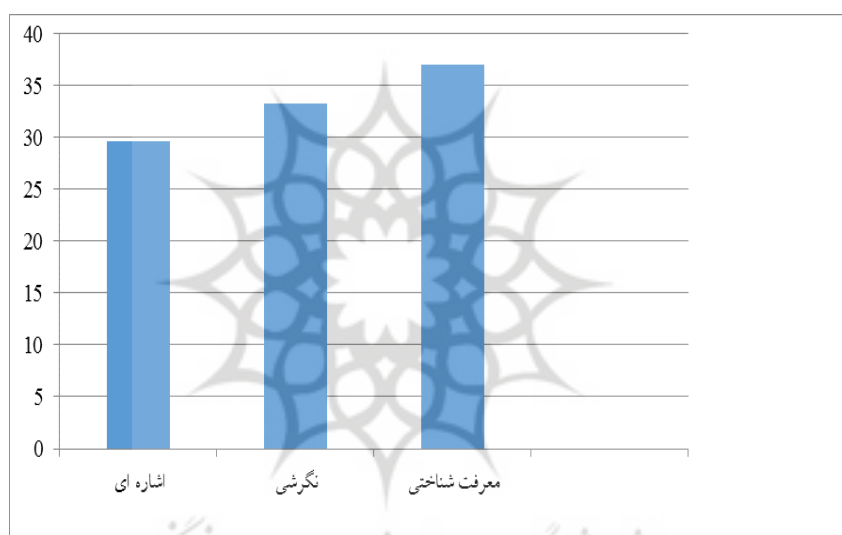
بند	نوع متن	جهان اشاره‌ای	جهان نگرشی	جهان معرفت‌شناختی
۱۹	روایی - گفتمانی	-	جهان باور: نداند جهان آرزو: می‌خواستیم	اگر (ساخت شرطی) جهان فرضی معرفت‌شناختی استعاری: «مرگ انسان است»

در بند مذکور متنی روایی - گفتمانی ارائه می‌شود. جهان نگرشی با افعال «نداند و می‌خواستیم» همراه است. باتوجه به آنچه از بافت و فحوای کلام هدایت در این بند برمی‌آید، می‌توان گفت نگاه هدایت به مرگ موافق و مثبت است. بنابراین، استعاره «مرگ انسان است» و همچنین جمله شرطی «اگر گاهی در میان بازی مکث می‌کنیم» و کاربرد افعال منفی «نمی‌گوید، اتفاق نیفتاده و نداند» بیان‌کننده جهان فرضی معرفت‌شناختی نویسنده است.

(۲۰) از شدت اضطراب مثل این بود که از خواب عمیق و طولانی بیدار شده باشم. همین که خواستم از جایم بلند شوم از در اتاق بیرون رفت.

بند	نوع متن	جهان اشاره‌ای	جهان نگرشی	جهان معرفت‌شناختی
۲۰	روایی - گفتمانی	عقب‌گرد زمانی	جهان آرزو: خواستیم	مثل این بود جهان فرضی معرفت‌شناختی استعاری: «خواب مکان است»

در بند مذکور، متن روایی - توصیفی است. جهان زیرشمول اشاره‌ای با عقب‌گرد زمانی به گذشته همراه است. فعل «خواستن» مبین جهان‌نگرشی آرزوی نویسنده و عبارت «مثل این بود» و همچنین استعاره «خواب مکان است» نشان‌دهنده جهان معرفت‌شناختی است، در باب مفهومی کردن «خواب»، هدایت با استفاده از عنصر حسی «مکان» آن را عینی کرده است. در ادامه، فراوانی جهان‌های زیرشمول در داستان به تفکیک نشان داده شده است.

نمودار ۱. فراوانی جهان‌های زیرشمول در داستان بوف‌کور

۳. نتیجه

در این پژوهش، داستان بوف‌کور، اثر صادق هدایت را براساس انگاره جهان‌های متن در رویکرد شعرشناسی شناختی بررسی و ارزیابی کرده‌ایم و مشخص شد که نویسنده داستان چگونه در راستای درک خواننده عمل کرده است. گفتنی است که سه جهان زیرشمول اشاره‌ای، نگرشی و معرفت‌شناختی بخش مهمی از ساخت و نحوه

شکل‌گیری جهان‌های متن داستان را نشان می‌دهند. برای شناخت کامل متن، باید به توصیف و تحلیل بخش‌بخش آن پرداخت تا اندیشه متن از خلال خود متن مشخص شود، نه از طریق پاره‌گفتارهایی که خارج از متن شکل می‌گیرند. انگاره جهان‌های متن براساس رویکرد شعرشناسی شناختی، مسیر جدیدی در نقد ادبی، کشف چگونگی عملکرد ذهن، روابط میان زمان ارائه‌شده و هر آنچه به ساخت بازنمایی ذهنی خواننده کمک می‌کند، به روی انسان باز می‌کند. از این رو، این رویکرد پلی است میان مطالعات ادبی و حوزه زبان‌شناسی شناختی که در شکل‌گیری متون داستانی به نویسنده در نگارش بهتر و نیز به خواننده در درک بیشتر متن کمک شایانی می‌کند. در پی پاسخ به پرسش اول باید گفت که صادق هدایت در جهان متن بیشتر از متن روایی و گفتگویی در این داستان استفاده کرده است و در پاسخ به پرسش دوم باید اذعان داشت که اگرچه سه جهان زیرشمول اشاره‌ای، نگرشی و معرفت‌شناختی در بوف کور مشاهده می‌شود، اما جهان زیرشمول معرفت‌شناختی نقش تعیین‌کننده‌ای دارد که از طریق جملات شرطی، قیدهای تأکید و استعاره‌های شناختی و تکرار مبتنی بر قطعیت قابل‌بازیابی است. همچنین، یافته‌ها حاکی از آن است که سه جهان زیرشمول اشاره‌ای ۲۹/۶۳ درصد، نگرشی ۳۳/۳۳ درصد و معرفت‌شناختی ۳۷/۰۴ درصد در داستان بوف کور مورد استفاده قرار گرفته‌اند که نتایج نشان می‌دهد جهان زیرشمول معرفت‌شناختی بیشترین میزان کاربرد و جهان زیرشمول اشاره‌ای کم‌ترین میزان کاربرد را داشته است.

پی‌نوشت‌ها

1. cognitive poetics
2. text world
3. discourse world
4. sub-worlds
5. deictic

6. attitudinal
7. epistemic
8. Text World Theory
9. Werth
10. Stockwell
11. J. Gavins
12. texture
13. embodied cognition
14. Short
15. Johnson
16. informative function
17. modal function

۱۸. مواردی که در درون جدول‌ها با خط فاصله (-) نشان داده شده است به معنای عدم حضور گزاره خاصی در آن خانه است.

منابع فارسی

- رفایی قدیمی مشهد، رضا و غلامحسین غلامحسین‌زاده (۱۳۹۹). «بررسی و تحلیل کارکرد نظریه جهان‌های متن در تحلیل زیبایی‌شناسانه شعر فارسی (مطالعه موردی: یک غزل از سعدی و یک شعر آزاد از نیما یوشیج)». *جستارهای زبانی*. ش ۱۱. ۳۸۳-۴۱۸.
- طلایی، زینب و حبیب‌الله عباسی (۱۳۹۹). «نظریه جهان متن در روایت بیهقی». *پژوهشنامه نقد ادبی و بلاغت*. ش ۹. ۸۳-۱۰۳.
- وهایان، بهناز، مسعود دهقان، ابراهیم بدخشان و اکرم کرانی (۱۴۰۰). «جهان‌های متن داستان "قضیه آقابالا و اولاده کمپانی" اثر صادق هدایت براساس رویکرد شعرشناسی شناختی». *سبک‌شناسی نظم و نثر فارسی (بهار ادب سابق)*. ش ۱۴ (۸). ۱۰۵-۱۳۰.
- هدایت، صادق (۱۳۵۱). بوف‌کور. تهران: امیرکبیر.

- Freeman, M. (2000). "Poetry and the Scope of Metaphor: Toward a Theory of Cognitive Poetics. In *Metaphor & Metonymy at the Crossroads*. A. Barcelona (ed.). The Hague: Mouton de Gruyter, pp. 253-281.
- Gavins, J. (2007). *Text World Theory: An Introduction*. Edinburgh: Edinburgh University Press.

- Hamed, D. M. (2020). "Text-World Theory in Nicole Disney's "Beneath the Cracks": A Stylistic/Cognitive Analysis". *Language and Literature*. vol. 21. Issue1. pp. 115-146.
- Hedayat, S. (1970). *Boof-e koor*. Tehran: Mo'asesæy-e 'Entesharat-e Amir Kabir. [in Persian]
- Johnson, M. (1987). *The Body in the Mind*. Chicago: University of Chicago Press.
- Obregón, Phyllis Herrin de, Rocío Conde García, Alicia Sierra Díaz. (2009). *Text World Theory in the EFL Reading Comprehension Classroom*. Memorials del v foro de Studios en Lenguas Internacional, Universidad Autónoma de Querétaro.
- Refaee Ghadimi Mashhad, R., & G. Gholamhoseinzade (2021). "Barrasi va Tahlil-e Kārkard-e Nazareye-ye Jahānhā-ye Matn dar Tahlil-e Zibāee Shenāsāna-ye She'r-e Fārsi (Motāle'a-ye Yek Ghazal az Sa'di va Yek She'r-e 'Āzād az Nimā Yushij)". *Jostārḥā-ye Zabāni*. No.11 (6). pp. 383-418. [in Persian]
- Stockwell, P. (2002). *Cognitive Poetics: An Introduction*. New York: Routledge.
- Talaei, Z., & H. Abasi (2021). "Nazareye-ye Jahān-e Matn dar Revāyat-e Beihaghi". *Pezhuheshnāma-ye Naghd-e 'Adabi va balāghat*. No. 9. pp. 83-103. [in Persian]
- Vahabian, B.; M. Dehghan, E. Badakhshan & A. Korani (2021). "Jahānhā-ye Matn-e Dāstān-e Ghaziye-ye 'Āghā bālā va 'Awlāde Compāny Limited 'Asar-e Sadegh Hedayat Bar 'Asās Roykard-e Shershenāsi-ye Shenākhti". *Sabk Shenāsi-ye She'r -o- Nazm-e Fārsi*. No.14(66). pp. 105-129. [in Persian]
- Werth, P. (1999). *Text Worlds: Representing Conceptual Space in Discourse*. London: Longman.

پروہشگاہ علوم انسانی و مطالعات فرہنگی
پرتال جامع علوم انسانی